

RENATA BIBROWICZ, MARIOLA JÓŹWIAK

WSTĘPNA CHARAKTERYSTYKA MORFOLOGICZNA CZASZEK Z KRYPTY KOŚCIOŁA PRZYKLASZTORNEGO W LUBINIU WOJ. LESZCZYŃSKIE

W roku 1979 prowadzono kompleksowe prace wykopaliskowe na terenie miejscowości Lubiń (woj. leszczyńskie) na dwóch leżących obok siebie stanowiskach: na cmentarzysku wokół kościoła św. Leonarda oraz wokół kościoła przy klasztorze OO. Benedyktynów. Badaniami objęto również zabytkowe wnętrza obu kościołów oraz kryptę znajdującą się pod południowym transeptem kościoła przyklasztornego. Ze względu na ciekawą strukturę architektoniczną tego kościoła zajęto się kryptą od strony archeologicznej. W trakcie prowadzonych tam prac odsłonięto fragment muru gotyckiego oraz natrafiono na zamurowaną wnękę wypełnioną dobrze zachowanymi, przemieszаныmi kośćmi ludzkimi, należącymi do kilkuset osobników. Fakt odsłonięcia muru gotyckiego potwierdził informacje przekazane przez zakonników, z których wynikało, że krypta służyła w XV - XVIII w. za miejsce pochówków. Wstępne oznaczenia materiału obaliły wersję mówiącą, że w krypcie chowano wyłącznie zakonników, bowiem oprócz kości męskich wydobyto znaczną liczbę kości żeńskich, a nawet dziecięcych. To stwierdzenie skłania nas do przyjęcia tezy, że w krypcie chowano nie tylko zakonników, ale także osoby w szczególności zasłużone dla kościoła i klasztoru. Mamy podstawy tak przypuszczać, ponieważ ludność okoliczna chowana była na cmentarzu parafialnym znajdującym się wokół kościoła św. Leonarda. Przyjęcie wyżej przedstawionej tezy dotyczącej pochodzenia kości wydobytych z krypty stworzyło konieczność zbadania reprezentatywności tego licznego i dobrze zachowanego materiału. W tym celu, z uwagi na brak możliwości skompletowania szkieletów, z przemieszanych kości wybrano czaszki, które posłużyły do sporządzenia porównawczej charakterystyki morfologicznej. Określenie ewentualnej przydatności wybranej serii do dalszych opracowań stało się celem niniejszej pracy.

Z 297 czaszek, 85 nie uwzględniono z uwagi na duży stopień ich zniszczenia, na pozostałych dokonano oznaczeń płci i wieku. Spośród 212 czaszek wyodrębniono 115 męskich, 83 żeńskie i 14 dziecięcych.

Czaszki dorosłych sklasyfikowano następująco: ze 115 czaszek męskich 41 oceniono jako *adultus*, 46 jako *maturus*, a 28 jako *senilis*. Wśród 83 czaszek żeńskich 42 oceniono jako *adultus*, 20 jako *maturus*, 15 jako *senilis*. Oznaczono również wiek pozostałych czaszek, przy czym uznano, że jedna należała do dziecka w wieku *infans I*, 4 do dzieci w wieku *infans II*, a 9 do osób zmarłych w wieku *juvenis*. Ze względu na niewielką liczebność czaszek dziecięcych, nie zostały one wzięte pod uwagę podczas dalszych opracowań.

Ponieważ wiele czaszek zachowało się w bardzo dobrym stanie, można było zbadać ich cechy metryczne. Czaszki zostały pomierzone ogólnie przyjętą metodą martinowską. Przy dokonywaniu pomiarów czaszek uwzględniono 18 cech metrycznych. Pozwoliło to na obliczenie pięciu wskaźników: szerokościowo-długościowego, twarzy górnej, nosa, oczodołów i wysokości średniej (tab. 1). Z analizy wskaźników wynika, że

Tabela 1. Średnie wskaźników czaszkowych – Lubią (krypta)

Wskaźnik	Mężczyźni			Kobiety		
	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>
szerokościowo-długościowy	114	80,7	3,7	80	81,1	4,7
twarzy górnej	79	51,7	4,2	45	54,1	4,3
nosa	108	47,5	4,8	68	48,2	5,8
oczodołów	113	83,6	6,3	79	87,2	6,1
wysokości średni	106	80,0	3,7	71	82,6	4,0

mężczyźni omawianej serii charakteryzują się krótkimi i wysokimi czaszkami, średniej szerokości twarzami, średnią szerokością nosa i średnio wysokimi oczodołami. Kobiety charakteryzują się krótkimi i wysokimi czaszkami, twarzą średniej szerokości, średniej szerokości nosami i wysokimi oczodołami.

Ponieważ przy badanych szczątkach ludzkich nie znaleziono żadnych zabytków pozwalających na dokładniejsze umiejscowienie ich w czasie, wielkość wskaźnika szerokościowo-długościowego może posłużyć za punkt wyjścia do przybliżonego datowania omawianej serii. Podstawę do takiego datowania daje mikroewolucyjny proces krótkogłowienia zachodzący na terenie całej Polski. Stąd można wnioskować, że proces ten objął w takim samym stopniu ludność Lubinia i okolic. Wobec powyższego wydaje się uzasadnione odniesienie wielkości wyliczonego przez nas wskaźnika szerokościowo-długościowego do wykresu zmian jego wartości w bieżącym tysiącleciu, zamieszczonego w pracy M. Henneburga [1975]. Z wykresu wynika, że obliczona przez nas średnia wskaźnika jest charakterystyczna dla czaszek z wieku XVII. Potwierdza to szerokie datowanie wymienione we wstępie.

Tabela 2. Średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe 10 cech metrycznych czaszek z Lubinia (krypta)

Pomiar	Mężczyźni			Kobiety		
	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>
<i>g-op</i>	114	180,5	6,7	80	173,2	7,5
<i>eu-eu</i>	114	145,3	6,8	80	139,5	6,6
<i>ba-b</i>	107	130,5	6,0	72*	125,4	6,3
<i>ft-ft</i>	115	98,4	4,3	78	96,2	4,8
<i>zy-zy</i>	87	133,9	6,9	51	131,0	8,0
<i>n-pr</i>	103	68,5	5,2	68	64,8	5,0
<i>n-ns</i>	109	53,2	4,2	70	50,6	4,2
<i>mf-ek</i>	114	39,4	3,0	79	37,6	2,6
wys. oczodołu	113	32,8	2,3	80	31,9	1,6
szer. <i>apertura</i>						
<i>piriformis</i>	112	25,0	2,4	73	24,3	2,2

W celu określenia reprezentatywności badanego materiału posłużono się dwoma metodami: zestawiono odchylenia standardowe wyliczone dla serii z Lubinia z analogicznymi odchyleniami standardowymi obliczonymi dla serii z Ostrowa Lednickiego oraz porównano wartości średnie cech metrycznych czaszek serii z Lubinia i wybranych serii z Polski południowej i zachodniej.

Dla zbadanej serii wyliczone zostały średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe 10 cech czaszki (tab. 2). W celu określenia zakresu zmienności badanych cech porównano odchylenia standardowe serii z Lubinia z odchyleniami wyliczonymi dla 620 czaszek z Ostrowa Lednickiego [M. H e n n e b e r g, J. K o z a k 1976]. Wielkości odchyłeń standardowych większości cech w obu porównywanych seriach są zbliżone. Wyraźniejszą różnicę zanotowano jedynie dla szerokości jarzmowej *zy-zy* (mężczyźni z Lubinia $s=6,9$, mężczyźni z Ostrowa Lednickiego $s=5,7$, kobiety z Lubinia $s=8,0$, kobiety z Ostrowa Lednickiego $s=4,7$). Odchylenie standardowe dla tej cechy wyliczone zostało dla stosunkowo niewielkiej liczby czaszek.

Stosując jako skalę odniesienia późnośredniowieczne i nowożytnie serie z Polski południowej i zachodniej [J. P i o n t e k 1979], rozpatrzono wartości średnie 10 cech czaszki. Dla cech tych zostały obliczone odległości kształtu, wielkości i ogólna Penrose'a, według wzorów podanych przez J. P i o n t k a [1979]. Określono różnice w wartościach (znormalizowanych na wyliczone przez nas odchylenie standardowe dla serii z Lubinia) między serią z Lubinia a seriami z Pawłowa, Jaksic, Słaboszewa, Krakowa, Żar i Posady Rybotyckiej. Różnice pomiędzy serią lubińską a pozostałymi nie przekraczały generalnie wartości jednego odchylenia standardowego. Znaczne odchylenia pojedynczych cech zanotowano w stosunku do serii z Jaksic, Krakowa, Posady Rybotyckiej

i Słaboszewa. Stwierdzono, że czaszki męskie pochodzące z Lubinia są: dłuższe niż w serii z Jaksic, posiadają węższe oczodoły niż w seriach z Krakowa i Posady Rybotyckiej oraz są niższe niż czaszki z Żar. Czaszki żeńskie natomiast charakteryzują się: szerszymi nosami w stosunku do serii ze Słaboszewa, szerszymi nosami i węższymi oczodołami w stosun-

Tabela 3. Odległość Penrose'a między serią z Lubinia a użytymi do porównań

Serie	Mężczyźni			Kobiety		
	C_Q^2	C_H^2	C_R^2	C_Q^2	C_H^2	C_R^2
Pawłów	0,09	0,26	0,19	0,15	0,33	0,33
Posada Rybotycka	0,03	0,36	0,34	0,16	0,64	0,53
Jaksice	0,22	0,42	0,25	0,00	0,62	0,62
Słaboszewo	0,04	0,18	0,15	0,04	0,29	0,26
Kraków	0,02	0,23	0,21	0,00	0,30	0,30
Żary	0,12	0,31	0,23	—	—	—

ku do serii z Jaksic, węższymi oczodołami w stosunku do serii z Krakowa, niższymi częściami mózgowymi i węższymi oczodołami w stosunku do serii z Posady Rybotyckiej.

Na podstawie znormalizowanych wartości średnich porównywanych cech czaszki wyliczono odległość wielkości C_Q^2 , kształtu C_H^2 , oraz odległość ogólną Penrose'a C_R^2 , między badaną grupą czaszek a użytymi do porównań (tab. 3). Z przedstawionego zestawienia wynika, że — generalnie — różnice między seriami są statystycznie nieistotne. Czaszki męskie z Lubinia wykazują największe podobieństwo do czaszek ze Słaboszewa i Pawłowa, a najmniejsze podobieństwo do serii z Posady Rybotyckiej. Grupa czaszek żeńskich z Lubinia jest najbardziej podobna do czaszek z Pawłowa i Słaboszewa, natomiast znacznie różni się od serii z Jaksic i Posady Rybotyckiej. Dużą różnicę, zanotowaną w stosunku do serii czaszek z Jaksic, wyjaśnić można małą liczebnością próby z Jaksic, co zaważyło na wyniku końcowym.

Przedstawiona analiza, wykazująca, że seria badana jest podobna do serii pobranych z terenu Polski, pozwala uważać ją za reprezentatywną próbę z populacji zamieszkującej ten obszar. W związku z powyższym sądzimy, że może ona być wykorzystana do dalszych opracowań.

PIŚMIENNICTWO

- Henneberg M., 1975, *Delovanje prirodno odabiranja u procesu brahikefalizacije u Polskoj*, Glasnik Antropološkog Društva Jugoslavije, 12, 43.

- Henneberg M., Kozak J., *Raport z prac wykonanych na zlecenie Sekcji Paleodemografii Komitetu Nauk Demograficznych PAN, 1976* (maszynopis).
- Piontek J., 1979, *Procesy mikroewolucyjne w europejskich populacjach ludzkich*, Poznań.

Sekcja antropologiczna
Koło Naukowe Przyrodników UAM
ul. Fredry 10,
61-701 Poznań

A PRELIMINARY MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SKULLS FROM
A CRYPT OF THE MONASTERY CHURCH AT LUBIŃ, LESZNO VOIVODESHIP

by RENATA BIBROWICZ and MARIOLA JÓZWIAK

Examined skulls (about 300 specimens) were deposited in a crypt of St. Benedict Monastery at Lubiń approximately during years 1500 - 1700. The skulls belonged to persons of both sexes deceased at various ages (juvenile to senile). Arithmetic means and standard deviations for basic craniometric characteristics are given. Examined skulls were compared, by means of Penrose method, to craniological series originating from Southern and Western Poland. It has been found that skulls from Lubiń, although not excavated at a typical cemetery, constitute a representative sample of a local population (normal intragroup variability and similarity to series from the neighbourhood).